

כסליו התשס"ט

בס"ד

מבנה סיפור יוסף ואחיו לפרשת וישב

חטיבה שלישית: מפרק מ"ב, א – עד פרק מ"ו, ז. אף חטיבה זו מורכבת משלוש יחידות סיפוריות המתארות את שלוש הירידות של אחי יוסף למצרים:

- **הירידה הראשונה של האחים למצרים ושיבתם ממנה - מ"ב, א - מ"ג, א (39 פסוקים).**
- **הירידה השנייה של האחים למצרים ושיבתם ממנה - מ"ג, ב - מ"ה, כז (94 פסוקים).**
- **ירידת המשפחה כולה למצרים - מ"ה, כח - מ"ו, ז (8 פסוקים).**

כשבשתיים הראשונות יוסף מתנכר לאחיו, ואילו השלישית נעשית לאחר שנתוודע אליהם.

מייד לאחר תיאור הירידה השלישית מובאת רשימת שבעים הנפש שירדו למצרים.

האירועים שבחטיבה זו מתרחשים אפוא בארץ כנען ובארץ מצרים לסירוגין ואף בדרך שביניהן. מספר הפסוקים הכולל בחטיבה זו הוא 141.

התמקדות הסיפור בחטיבה זו באחי יוסף ובתנועותיהם אינה מסתירה את יוסף, שמפגשי האחים עמו בנסיבות שונות הם העומדים במרכז הסיפור כאן.

חטיבה רביעית: מ"ו, כח - נ', כו (סיום החומש). חטיבה זו כוללת בתוכה ארבע יחידות סיפוריות, ומספר פסוקיה הכולל הוא 91.

המיקום - מצרים, ושוב מתוארת כאן המשפחה המאוחדת. תוכן החטיבה הוא תיאור התאחדות המשפחה על אדמת מצרים בחסותו של יוסף מסביב לדמותו של יעקב אבי המשפחה, הן בחייו והן לאחר מותו.

התבוננות ביחס שבין ארבע חטיבות הסיפור מבחינת תוכנה של כל אחת מהן מגלה שהקשרים ביניהן יוצרים מבנה כיאסטי:

חטיבה א - השבר במשפחת יעקב: המשפחה מצויה יחדיו בארץ כנען

חטיבה ב - דרך הייסורים של יוסף במצרים עד הגיעו להיות משנה למלך

חטיבה ג - דרך הייסורים של האחים בירידותיהם למצרים עד שיוסף מתגלה אליהם

חטיבה ד - הפיוס במשפחת יעקב: המשפחה מצויה שוב יחדיו אך על אדמת מצרים

סיפור יוסף ואחיו משתרע למעשה מראש פרשת וישב ועד סיום החומש (עם כמה חריגים כגון סיפור יהודה ותמר, ברכת יעקב לבניו, וכו').

הסיפור משתרע על פני ארבעה עשר פרקים (ל"ז-נ') המכילים 449 פסוקים.

ונשאלת השאלה מהי מגמתו של הסיפור שהרי סיפורי האבות אינם רק סיפור תולדותיהם בעלמא?

לצורך הדיון בשאלה זו נלך בעקבותיו של הרב אלחנן סמט ונתבונן במבנה הסכמתי של הסיפור הארוך הזה, כך שניתן יהיה לראות את חלקיו הגדולים ואת יחסם ההדדי בסקירת עין. נקדים לכך כמה נתונים.

נקודת התצפית של הסיפור, המשתנה מעת לעת, מחלקת אותו באופן ברור לארבע 'חטיבות' ראשיות על פי הדמויות שבהן היא מתמקדת: המשפחה המאוחדת כולה, יוסף לבדו או האחים.

חטיבה ראשונה: פרק ל"ז - יחידה סיפורית אחת בת 35 פסוקים.

המיקום - ארץ כנען, והתיאור מתייחס למשפחה בשלמותה. נושא החטיבה הזו הוא השבר במשפחת יעקב, שתוצאתו הייתה פירוד הרסני בתוך המשפחה.

(הערה: הפסוק האחרון בפרק, פסוק ל"ו, משמש כהודעה מוקדמת על הנושא שבו תיפתח החטיבה הבאה בסיפור (ל"ט, א). לאחר מכן בא סיפור יהודה ותמר שבפרק ל"ח וחוצץ בין החטיבה הראשונה לבין החטיבה השנייה.)

חטיבה שנייה: פרקים ל"ט-מ"א - שלוש יחידות סיפוריות שמספר פסוקיהן הכולל הוא 103.

ההתרחשות בחטיבה זו היא במצרים, ובמרכזה עומד יוסף. אין בחטיבה זו כל תיאור של הקורה במשפחת יעקב.

תוכן החטיבה הזו הוא תיאור עליונותו וירידותו של יוסף כעבד וכאסיר עד הגיעו להיות משנה למלך מצרים.

(הערה: החלוקה ליחידות סיפוריות בחטיבה זו תואמת את החלוקה לפרקים:

- פרק ל"ט - יוסף בירידתו במצרים - עבדות ומאסר;
- פרק מ' - יוסף פותר את חלומות השרים בבית הסוהר (שני הסיפורים הללו שווים באורכם - 23 פסוקים כל אחד).

▪ פרק מ"א - יוסף עולה להיות משנה למלך מצרים (57 פסוקים).

המעבר מפרשת וישב אל פרשת מקץ קוטע חטיבה זו בין הסיפור השני לשלישי.)

וריאציה על אחד מן הנושאים המרכזיים במקרא כולו: 'חטא - עונש - תשובה - גאולה'.

כל המרכיבים בתהליך המקראי הזה סובבים בסיפורנו סביב הערך של אחדות המשפחה והאחריות להמשך קיומה: כלפי ערך זה הכול חוטאים (בחטיבה א), אל הערך הזה הכול שבים (בחטיבות ב-ג) - והוא שמתממש לבסוף בשלב 'הגאולה' (בחטיבה ד).

התיאור של מגמת הסיפור שתיארנו בסעיף הקודם לוקה בחסר, ואת חסרונו ניתן להמחיש בנקל: השימוש במונח 'גאולה' ביחס לחטיבה הרביעית צורם את האזון.

הרי בחטיבה זו מתאחדת המשפחה בגלות, ואנו יודעים כיצד עתידה גלות זו להתפתח בהמשך, כמתואר ספר שמות.

לו חזרה המשפחה והתאחדה על אדמת הארץ, ניתן היה להסתפק בתיאור הקודם;

אבל לא כאשר האיחוד נעשה בגלות (גם אם הגלות נראת בסוף ספר בראשית כאידילית "גם בני מכיר בן מנשה יולדו על ברכי יוסף").

נושא הסיפור: הירידה לגלות 'בחבלי אדם'
אפשרות אחרת היא שזהו סיפור על ראשיתה של גלות עם ישראל.

האם ניתן לקשור את המשמעות הזאת של הסיפור אל המשמעות שלו שנידונה בסעיף הקודם?

על פי מאמר המובא במסכת שבת י ע"ב משמו של רב ניתן לענות בחיוב על השאלה שהצגנו:

1. מסכת שבת י ע"ב

ואמר רבה בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף (- משקל האריג של כתונת הפסים שעשה לו) יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים.

לפי דברי רב הללו, התאחדות המשפחה על אדמת מצרים אינה 'הגאולה', אלא היא עדיין חלק מן העונש.

אמנם הסיפור הוא על ראשיתה של הגלות שנגזרה בברית בין הבתרים, אולם זו אינה נתפסת כגזרה שחייבת הייתה להתקיים דווקא בדורם של יעקב ובניו אלא כאפשרות שנתממשה בעקבות חטאים: חטאו של יעקב, שהעדיף את יוסף בגלוי על שאר אחיו ועורר בכך את קנאתם; וחטאם של בניו, שקינאו ביוסף ושנאו אותו ואף פעלו מתוך כך כנגדו.

ביאור זה לדברי רב הללו הוא בעקבות דברי התוספות שם, המקשים על דבריו:

2. תוספות שם

"ואף על גב דבלאו הכי נגזר, דכתיב 'ועבדום וענו אותם?' שמה לא היה נגזר עליהם עינוי כל כך [ממושך] אלא על ידי זה, שהרי ארבע מאות שנה (- של הגזרה) התחילו קודם שנולד יצחק..."

דהיינו, ראשיתה של הגלות בפועל במצרים תלויה במעשים: ניתן היה להקדים או לאחר את הירידה למצרים בתוך מרחב הזמן של ארבע מאות השנים שעליהן נגזר מה שנגזר, שהרי

נושא הסיפור: החטאים ועונשם

האם יש בהכרת מבנה זה של הסיפור כדי לסייע בידינו להגדיר את נושאו?

דומה כי התשובה על כך חיובית.

בין חטיבה א לבין חטיבה ד - העוסקות שתיהן במשפחה השלמה - קיימת הקבלה ניגודית.

ישיבת המשפחה השלמה בארץ כנען בחטיבה א מכילה את זרע הפירוד וההתפוררות של המשפחה, בגלל התנהגותם של כל מרכיביה;

ואכן, הפירוד וההתפוררות הללו מתממשים בסוף חטיבה זו.

לעומת זאת, בהתאחדות המשפחה על אדמת מצרים בחטיבה ד יש פיוס ושלוש בין כל חלקי המשפחה, והתמקדות הסיפור במשפחה השלמה מגלה הפעם את אחדותה המהותית.

(הערה: בסוף החטיבה הרביעית - לאחר מותו של יעקב - (בראשית נ', טו ואילך), חוזרים האחים ויוסף עמם אל האירוע המכריע שבחטיבה הראשונה - אל השלכתו של יוסף אל הבור, וזאת כארבעים שנה לאחר המעשה. מתגובת האחים ויוסף מתברר אמנם כי קיימת אחדות בתוך המשפחה, אולם מן האירוע כולו מתברר כי הצלקות של מה שאירע בארץ כנען לא נעלמו.)

ובכן, כיצד הגיעה המשפחה המפוררת לידי אחדות ופיוס לבסוף?

על כך עונות שתי החטיבות המרכזיות ב-ג.

ההתפוררות היא תולדתם של יחסו המתנשא של יוסף לאחיו מחד ושל הקנאה והשנאה שרחשו האחים כלפי יוסף מאידך, כמתואר בחטיבה א.

שני חלקי המשפחה צריכים אפוא להיטהר מחטאיהם ולשנות את יחסם כלפי החלק האחר שלה.

בחטיבה ב עובר יוסף את דרך הייסורים שלו: עליותיו וירידותיו בחטיבה זו תואמות את מידת היטהרותו מחטא הגאווה וההתנשאות שדבקו בו בחטיבה א.

הגעתו להיות משנה למלך מצרים היא תולדת סיומו של תהליך היטהרותו, ויוסף מוכן עתה למלא את תפקידו בכלכלת המשפחה בעת הרעב ובאיחודה תחת חסותו במצרים.
"בלעדי, אלוקים יענה את שלום פרעה"

בחטיבה ג עוברים האחים את דרך הייסורים שלהם, המזכירה להם את חטאם כלפי יוסף אחיהם וכלפי יעקב אביהם ואת הצורך למרק ולכפר את חטאיהם בחרטה ובייסורים ולשנות עד הקצה את יחסם אל אחדות המשפחה סביב אביהם הזקן.

דבר זה מתרחש בדברי חרטתם (מ"ב, כא) "אבל אשמים אנחנו..." ובדברים הנשמעים מפייהם בעוד מקומות, ובעיקר במסירת נפשם על בנימין ובנאומו של יהודה בראש פרשת ויגש.

רק לאחר היטהרות כפולה זו, של יוסף ושל אחיו, ולאחר שנצרפו הכול בכור הייסורים והניסיונות ועמדו בהם, מוכנה המשפחה לאיחוד מחדש, בנסיבות שיש בהן שינוי פנימי וחיצוני ביחס למה שהיה בעת ישיבת המשפחה בארץ כנען.

נמצא שסיפור יוסף ואחיו נושא לקח דתי-מוסרי והוא מהווה

נושאו של הסיפור הנידון כעת: **ההתפתחות המוסרית שחלה במהלך הסיפור היא שאפשרה את הירידה לגלות שנגזרה בברית בין הבתרים, בתנאים הנצרכים לשם כך.**

אם נתבונן בארבע החטיבות של הסיפור מפרספקטיבה זו - כתיאור הנסיבות שבהן הפכה משפחתו של יעקב למשפחה גולה במצרים - נוכל לתאר את מבנה הסיפור כמבנה מתפתח, החותר לשיאו בחטיבה הרביעית.

בראשית הסיפור - בחטיבה א - יושבת המשפחה בארץ כנען, בלא לחוש בתמורה הגדולה העומדת בפתח;

האירועים הפנים-משפחתיים הביאו לכך שאחד מבני המשפחה הקדים את משפחתו, כחלוץ לפני המחנה, וירד למצרים ושם הפך בנסיבות מפתיעות למשנה למלך מצרים - כמתואר בחטיבה ב.

בחטיבה ג פועלים הרעב והשבר שניתן לשבור במצרים ככוח משיכה רב-עצמה על משפחת יעקב. אולם מפני התנכרותו של יוסף לאחיו שבים האחים פעם ופעמיים אל אביהם שבארץ כנען. ישנה תחושה של 'הבהוב' ביחס לגורל המשפחה: כביכול אין היא יכולה להתנתק בבת אחת ולעקור למצרים, אלא יש צורך בתהליך הדרגתי שירגיל אותה לכך.

התוודעותו של יוסף לאחיו והזמנתו את אביו ואת כל ביתו למצרים מביאה את תהליך הירידה לידי הבשלה, עד שבחטיבה ד נשלם התהליך, ובית יעקב משתקע בגלות זו למשך שנים רבות.

ומסביר הרב סמט: (המשך)

נמצא, שסיפור יוסף ואחיו נושא לקח אמוני-היסטוריוסופי המקשרו אל מה שלפניו (אל ברית בין הבתרים) ואל מה שלאחריו (סיפור הגלות והגאולה שבספר שמות).

אך היכן נאמר דבר זה בסיפורנו עצמו? בשום מקום בסיפור לא נאמר במפורש שהאירועים המתוארים בו מהווים תיאור ראשיתה של גלות.

אמנם תחושת הגלות הממששת ובאה ניכרת בחטיבה האחרונה של הסיפור, ואף בירידת יעקב למצרים, בסוף החטיבה השלישית, ניכרת ביעקב יראה מפני הגלות, ובדבר ה' אליו ישנו אישור נרמז למשמעות זו של הירידה למצרים - אולם דבר זה לא נאמר בסיפורנו במילים מפורשות.

6. בראשית מ"ו

(א) וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וַיָּבֵא בָּאָרֶץ שֶׁבַע וַיִּזְבַּח זִבְחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו וַיִּחַק: (ב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמֵרָאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנְנִי: (ג) וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרָיִמָה כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם: (ד) אֲנֹכִי אֲרִד עִמָּךְ מִצְרָיִמָה וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךְ גַּם עִלָּה וַיֹּסֵף יִשְׂרָאֵל יָדוֹ עַל עֵינָיו: (ה) וַיִּקָּם יַעֲקֹב מִבָּאָר שֶׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת טָפְסָם וְאֶת נְשֵׁיהֶם בְּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח פְּרָעָה לְשֵׂאת אוֹתוֹ: (ו) וַיִּקְחוּ אֶת מִקְנֵיהֶם וְאֶת רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֵאוּ מִצְרָיִמָה יַעֲקֹב וְכָל זָרְעוֹ אוֹתוֹ: (ז) בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אוֹתוֹ בְּנֵיתוֹ וּבָנוֹת בָּנָיו וְכָל זָרְעוֹ הֵבִיא אוֹתוֹ מִצְרָיִמָה:

חלק ניכר מאותן ארבע מאות שנה נמנה ממילא בעת היות האבות בארץ.

אולם הדעה הרווחת בדברי חז"ל רואה בסיפורנו את מימושה של גזרה החלטית, שהייתה חייבת להתקיים דווקא ביעקב. כך מובא משמו של רבי יוחנן:

3. מסכת שבת פט ע"ב

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל (רש"י: כדרך כל הגולים, שהרי על פי גזרת גלות ירד לשם), אלא שזכותו גרמה לו, דכתיב (הושע י"א, ד) "בְּחַבְלֵי אָדָם אֶמְשֶׁכֶם, בְּעֵבְתוֹת אֶהְבֶּה...".

בראשית רבה (פ"ו, ב) המשילו את הדרך שבה גלגלה ההשגחה את ירידת יעקב מצריימה במשל:

4. בראשית רבה (פ"ו, ב)

לפרה שהיו מושכין אותה למקולין (=לביית מטבחיים) ולא היתה נמשכת. מה עשו לה, משכו את בנה לפניו, והיתה מהלכת אחריו על כרחה שלא בטובתה. כך היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין, אמר הקב"ה: בני בכורי (- הוא יעקב), ואני מורידו בבזיון!... אלא הריני מושך את בנו לפניו, והוא יורד אחריו על כרחו שלא בטובתו.

על פי תפיסה זו אין לראות בירידתם של יעקב וביתו מצריימה עונש אלא אדרבה, זכותו של יעקב גרמה לו לרדת בנסיבות נעימות, שבהן הוא נמשך לראות את בנו האהוב.

מדרשים אלו ודומיהם נראים כמפקיעים את התפיסה המוסרית של סיפורנו, הרואה בו סיפור על חטאים ועונשם.

הקנאה והשנאה ואף תוצאתם - השלכת יוסף לבור ומכירתו לעבד במצרים - נועדו לשרת תכלית חיובית:

ירידת יוסף למצרים כדי שישמש 'פיתיון' לירידת יעקב עצמו.

אלמלי הורד יוסף מצריימה לפני אביו, הייתה גזרת הגלות מחייבת את יעקב לרדת בשלשלאות של ברזל.

אולם מסביר הרב אלחנן סמט:

5. הרב אלחנן סמט

גם דעה זו בחז"ל אינה סותרת את התפיסה המוסרית הרואה בסיפורנו סיפור על חטאים ועונשים. הירידה למצרים אמנם נעשתה **לבסוף** בדרך נעימה - 'בחבלי אדם, בעבתות אהבה' - מפני זכותו של יעקב. אולם כמה ייסורים נתייסרו כל בני המשפחה **עד** לאותה ירידה נעימה למצרים! עשרים ושתים שנות אבל על בנו האהוב עברו על יעקב, ומנת הסבל לא פסחה בשנים אלו לא על יוסף ולא על האחים. האם כדי להוריד את יעקב וביתו למצרים היה הכרח במבוא גדוש סבל זה?

לא כן, ההשגחה יכולה הייתה לגלגל את ירידת יעקב למצרים אחר יוסף בנו בדרכים רבות שלא היו מצריכות כל סבל שיקדם להן.

סבל זה, המתואר במהלך רובו של סיפורנו, הוא הוא נתיב הכפרה והטהרה שבו צריכים היו יוסף ואחיו לעבור כדי שבסופו תוכל גזרת הגלות על יעקב ובניו להתקיים 'בחבלי אדם, בעבתות אהבה', וכדי שבשעת התקיימות הגזרה תהיה המשפחה מאוחדת ומוכנה לגלות העומדת בפתח.

נמצא שההיבט המוסרי של הסיפור - השינוי שחל ביוסף ובאחיו ואפשר את איחודה של המשפחה על אדמת מצרים - משרת את

"אלה תולדות יעקב – אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים

שבאו עליו..."

אחרי פירוש ראב"ע נמשכו רד"ק וספורנו תוך תיקון קל שעשו לפירושו (וספורנו אף הרחיב פירוש זה למקומות נוספים).

אלא שעל פירוש זה, יש להקשות מכיוון שכפי שאמרנו הצירוף 'אלה תולדות פלוני' מופיע בספר בראשית בראשון של שבע רשימות גינאולוגיות (ובראשון של עוד שתיים מחוץ לספר בראשית: במדבר ג', א; רות ד', יח.), ומסתבר שלצירוף זה ישנה משמעות קבועה בספרנו - 'אלה הצאצאים של פלוני' – ולכן ההסבר לפיו משמעותו מתחלפת לפתע בראשם של שני הסיפורים הנדונים ל'אלה קורותיו'. הוא קשה.

לפיכך מפרש רמב"ן, כי גם בראשם של שני הסיפורים הללו 'אלה תולדות' פירושו: 'אלה הצאצאים'.

כותרת זו אינה משמשת אפוא כותרת לכל הסיפור הבא בהמשך, אלא רק ככותרת לפירוט בניהם של נח ושל יעקב המופיעים בסמוך לה.

10. רמב"ן

אלה תולדות יעקב - ואלה של תולדות יעקב, אלה ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל ישוב. סיבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה שנה, על ידי זה נתגלגלו וירדו, זהו ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו

אף פירוש זה אינו מסתבר: בשני המקומות אין צורך בהכרזה על תולדותיו-בניו של האדם הנידון בהם (נח, יעקב), שכן בניו כבר נזכרו בסיפור התורה לפני כן (נח - ה', לב; יעקב - ל"ה, כג-כו). יתרה מזאת: בסיפורנו כלל לא נתפרטו שמות בניו של יעקב לאחר הכותרת, ואם כן לאיזה צורך נכתבה?

פירוש שלישי, שיש בו מיתרונותיהם של שני הפירושים הקודמים אך אין הוא סובל מחסרונותיהם, כתב רשב"ם בביאורו לראש סיפורנו:

11. רשב"ם

ועתה יראו המשכילים: מה שפירשו הראשונים "אלה תולדות יעקב" - אלה מקראות (=מקרים) ומאורעות שאירעו ליעקב - והנה זה הבל הוא. כי כל 'אלה תולדות' האמור בתורה ובכתובים, יש מהם שמפרשים בני האדם, ויש מהם רבים שמפרשים בני בניו, כאשר פירשתי ב'אלה תולדות נח': למעלה בפרשת בראשית (ה', לב) כתיב "וַיְהִי נֹחַ בֶּן חָמֹשׁ עָשָׂר שָׁנָה וַיֻּלְּד נֹחַ אֶת שֵׁם אֶת חָם וְאֶת יָפֶת", ואחרי כן מפרש כי העולם חטאו ונח מצא חן (ו', ה-ח), ואחרי כן מפרש "אלה תולדות נח" - בני בניו היאך, כי שלושה בניו היו לו, וציווה הקב"ה להכניסם בתיבה י"ב חודש, ובצאתם (י', א) "וַיֻּלְּדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל" עד שעולים לשבעים בניו שהיו שבעים אומות, כדכתיב (י', ה) "מֵאַלְפָּה נִפְרְדוּ [אֵי גוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לְלִשְׁנֹו]". וכן בעשו, פרשה ראשונה (ל"ו, א-ה) מפרש בני עשו שנולדו לו במקום אביו, ואחרי כן (ל"ו, ו) "וַיֻּלְּדוּ אֵל אָרְצָה מִפְּנֵי יַעֲקֹב אַחִיו", וישב לו בהר שעיר (שם ח) וכל הפרשה, וכתיב (שם ט) "וַאֲלֵה תְּלֹדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֲדָמָה בְּהַר שְׁעִיר", וכל פרשה שנייה זאת - בבני עשו (- כלומר: בבנים שנולדו לבני עשו, כמו שכתב רשב"ם בביאורו לפסוק זה: "וְאלה תולדות עשו" - בני בניו).

וכשם שמצינו בעשו שפירש שבניו נולדו במגורי אביו קודם שהלך אל ארץ מפני יעקב, ובני בניו נולדו בהר שעיר - כן ביעקב: למעלה כתיב (ל"ה, כב) "וַיְהִי בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עֶשְׂרִים וְגו'

"אלה תולדות יעקב" - פירושו של רשב"ם

אף שהסיפור הגדול הזה נחלק ליחידות משנה סיפוריות רבות (כפי שהראנו לעיל), שלחלק מהן יש פתיחה פורמלית ברורה, נראה שלפסוק ומחצית הפסוק הפותחים את פרק ל"ז - הם הבאים בראש הסיפור הגדול כולו - ישנה חשיבות מיוחדת.

7. בראשית ל"ז א-ב

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן .

אַלֶּה תְּלֹדוֹת יַעֲקֹב...

ונשאלת השאלה מה בא פסוק א' ללמדנו? וכי היכן ישב יעקב אם לא בארץ כנען?!

ומה פשר המילים "אלה תולדות יעקב"?

תחילה נעסוק במשמעות של הכותרת 'אלה תולדות', החוזרת אחת עשרה פעמים בספר בראשית:

שורש המילה 'תולדה' הוא יל"ד, ומסתבר אפוא כי 'תולדותיו' של אדם הם צאצאיו.

ואכן, רוב הופעותיו של הצירוף 'אלה תולדות פלוני' מצויות בראש רשימה גינאולוגית;

באותם מקומות ברור שזו כוונת הכותרת, וגם המפרשים לא נחלקו על כך.

אלא שבכמה מקומות בספר בראשית, שהפסוק "אלה תולדות יעקב" הוא האחרון שבהם, אין הפירוש הזה נראה אפשרי, שכן באותם מקומות אין הצירוף 'אלה תולדות' מופיע בראש רשימת צאצאים אלא בראש סיפור.

לפני מקומנו מופיעה כותרת זו בראש הסיפורים הבאים:

8. מופעי המילה 'תולדות' בראש סיפור

1. בראש סיפור יצירת האדם ואשתו ונתינתם בגן העדן:

"אַלֶּה תְּלֹדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהַבְרָאָם..." ; (ב', ד)

2. בראש סיפור המבול:

"אַלֶּה תְּלֹדֹת נֹחַ, נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדַרְתּוֹ..." ; (ו', ט)

3. בראש סיפור נישואיו של יצחק ולידת בניו:

"וְאַלֶּה תְּלֹדֹת יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם..." . (כ"ה, יט)

את "תולדות השמים והארץ" (ב', ד) הסכימו הכול לפרש כהשאלה ביחס לנבראים, ש

חלקם הם "תולדות" השמיים, כגון המטר,

וחלקם הם "תולדות" הארץ, כגון הצמחים ועשב השדה.

המפרשים הראשונים החלו לדון בבעיה זו לראשונה ב"אלה תולדות נח" (ו', ט) והמשיכו לדון בכך במקומנו, ב"אלה תולדות יעקב".

(את הפסוק (כ"ה, יט) "וְאַלֶּה תְּלֹדֹת יִצְחָק..." הסכימו הכול, מלבד ספורנו, לפרש על בניו של יצחק, עשו ויעקב, שלידתם מתוארת בהמשך.)

בין המפרשים הללו מסתמנות שתי גישות עקרוניות לפתרון הבעיה:

הגישה האחת היא זו של ראב"ע, המפרש כי בשני המקומות הללו ("אלה תולדות נח", "אלה תולדות יעקב") משמעות המילה 'תולדות' היא 'הקורות' של אותו אדם המתואר בהמשך הסיפור, והרי זו מטפורה (- קורות האדם הם 'צאצאיו').

9. ראב"ע

"אלה תולדות נח – כמו הקורות, כטעם מה ילד יום (משלי כ"ז א) וכמוהו "אלה תולדות יעקב" "

יָלַד לוֹ בְּפֶדֶן אָרָם" בטרם בואו אל יצחק אביו, ומייד אחר כך (ל"ו, א-ה) נמנים בניו של עשו שנולדו בתקופה המקבילה בארץ כנען: "וְאֵלֶּה תִּלְדוּת עֵשָׂו... אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יִלְדוּ לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן".

(הערה: בראש רשימת בניו של יעקב לא נאמר 'אלה תולדות יעקב' (ואף לא בראש הסיפור המתאר את הקמת משפחתו, החל מראש פרשת ויצא) כשם שנאמר על עשו. אפשר שטעם הדבר הוא שהתורה אינה רוצה לכנות את בניו של יעקב שנולדו בחוצה לארץ 'תולדותיו של יעקב'. תואר זה שמור לבני בניו שעתידים להיוולד בארץ ישראל).

ומסביר הרב אלחנן סמט שעם בואם של יעקב ובניו אל יצחק היושב בחברון, לוקח עשו את נשיו ואת בניו ועוזב את הארץ "מִפְּנֵי יַעֲקֹב אֲחִיו".

13. בראשית ל"ו

(א) וְאֵלֶּה תִּלְדוּת עֵשָׂו הוּא אָדָם: (ב) עֵשָׂו לָקַח אֶת נְשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת עֵדָה בַת אֵילֹן הַחֲתִי וְאֶת אֶהְלִיבָמָה בַת עֵנָה בַת צִבְעוֹן הַחֲתִי: (ג) וְאֶת בְּשֶׁמֶת בַּת יִשְׁמָעֵאל אָחוֹת נְבִיּוֹת: (ד) וְתִלְדַּת עֵדָה לְעֵשָׂו אֶת אֶלְיָפוֹ וּבְשֶׁמֶת יִלְדָה אֶת רְעוּאֵל: (ה) וְאֶהְלִיבָמָה יִלְדָה אֶת יַעֲיִשׁ וְיַעֲשָׂו וְאֶת יַעֲלָם וְאֶת קֶרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יִלְדוּ לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:

(ו) וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת נְשָׁיו וְאֶת בְּנָיו וְאֶת בְּנֵי נְשָׁיו וְאֶת כָּל נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֵמָתוֹ וְאֶת כָּל קְנִינֵו אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אָרֶץ מִצְרַיִם יַעֲקֹב אֲחִיו: (ז) כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רַב מְשֻׁבָּת יִחְדּוּ וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם: (ח) וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שְׁעִיר עֵשָׂו הוּא אָדָם:

(ט) וְאֵלֶּה תִּלְדוּת עֵשָׂו אֲבִי אָדָם בְּהַר שְׁעִיר:

אז מתחילים "תולדות עשו... בהר שעיר" (ט-יט), ומשפחתו של עשו מתרחבת עם הולדתם של בני בניו.

במקביל לשלב זה בחיי עשו מופיע סיפור תולדותיו של יעקב בארץ כנען - התרחבות משפחתו עם הולדתם של בני בניו (בראשית ל"ז א-ב):

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן (- שאותה עזב עשו). אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב...

כלומר מסביר הרב אלחנן סמט:

14. הרב אלחנן סמט

תולדותיו של עשו בשלב השני של חייו - הולדתם של בני בניו ההופכת את המשפחה לעם בראשית דרכו - נולדים בארצו היעודה בהר שעיר; אף תולדותיו של יעקב בשלב השני של חייו - הולדת בני בניו עד להפיכתם לעם בראשית דרכו - נולדים בארצו היעודה, בארץ כנען. זו הסיבה שהסיפור אינו מתחיל ב"אלה תולדות יעקב" אלא ב"וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען".

ובכך ניתנת תשובה לשאלה הראשונה שנשאלה בראש סעיף זה. העמדת תולדותיו של עשו הייתה תהליך פשוט הן בשלב הראשון שלה - בהולדת בניו בארץ כנען - והן בשלב השני שלה - בהעמדת בני בניו בהר שעיר, ועל כן פירוט תולדותיו של עשו בא בשתי רשימות גינאולוגיות קצרות. אולם העמדת תולדותיו של יעקב בשני השלבים המקבילים הייתה כרוכה במאבקים קשים, בייסורים ובניצחונות. לשלב הראשון בתולדות יעקב - הולדת שנים עשר בניו - הוקדש עיקרה של פרשת ויצא ותיאור לידת בנימין ומות אמו בעת לדתה בפרשת וישלח. בבואו אל יצחק אביו חברונה, הגיע יעקב שבע ייסורים, כמי שניצח במאבק על הקמת דור שני, ועתה הוא חפץ בישיבת קבע

ומפרש לבסוף (שם כו-כו) "אלה בני יעקב אשר ילד לו בפרדן ארם, ויבא יעקב אל יצחק אביו וגו' - הרי פירש בניו של יעקב והיכן נולדו, כאשר עשה בבני עשו. ועתה כותב "אלה תולדות יעקב" - בני בניו שהיו שבעים והיאך נולדו. כיצד? "יוסף בן שבע עשרה שנה", ונתקנאו בו אחיו, ומתוך כך ירד יהודה מאת אחיו והיו לו בנים בכזיב ובעדולם - שלה ופרץ וזרח, ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה, ונולדו לו במצרים מנשה ואפרים, ושלח יוסף בשביל אביו וביתו, עד שהיו שבעים. וכל זה היה צריך משה רבנו לכתוב, שעל זה הוכיחם (דברים י', כב) "בשבעים נפש ירדו אבותיך [וגו']..."

פירושו של רשב"ם דומה לזה של רמב"ן בשלילה הנמרצת של הפירוש כי 'תולדות' האדם הן קורותיו ומאורעותיו ("הבל הוא"): תולדותיו לעולם הם צאצאיו.

אולם רשב"ם נבדל מרמב"ן בכך שאין הוא מפרש את הפסוקים הנידונים "אלה תולדות נח" ו"אלה תולדות יעקב" ביחס לבנים של נח ושל יעקב (שהרי הללו כבר נתפרטו לפני אותם פסוקים) אלא הוא מפרשם על **בני הבנים** של אותם אישים, שהתורה באה לספר כיצד נולדו.

רשב"ם נבדל מרמב"ן בדבר נוסף:

הוא מפרש כי הפתיחה 'אלה תולדות' מקדימה בשני הסיפורים הללו את הסיפור כולו, ובכך הוא דומה לראב"ע ולהולכים בעקבותיו;

אולם לדעת רשב"ם פתיחה זו מגדירה את נושא הסיפור ואת מגמתו: **סיפור שבראשו נאמר 'אלה תולדות פלוני' הוא סיפור על הנסיבות שבהן העמיד אותו אדם צאצאים!**

שני הסיפורים שבהם דן רשב"ם חותרים לדעתו אל רשימה גינאולוגית שהסיפור מוביל אליה: **רשימת שבעים אבות האומות מבני נח ורשימת שבעים הנפש יורדי מצרים.**

לסיכום, חידושו של רשב"ם, שבזכותו נפתרת הבעיה הפרשנית שאנו דנים בה, הוא חידוש כפול:

ראשית, הוא הדגיש ש'אלה תולדות פלוני' מתייחס גם לצאצאים רחוקים של האדם, ולא רק לבניו הישירים, ושזו הכוונה בשתי הכותרות "אלה תולדות נח" ו"אלה תולדות יעקב".

שנית, הוא ביאר כי גם סיפור ארוך ומורכב, יכול להיות סיפור שנושא הוא העמדת תולדות (בנים או בני בנים), ועל סיפור כזה ראוי שייאמר בראשו 'אלה תולדות'.

בעיונו לפרשת בראשית עומד הרב אלחנן סמט על כך שכל אחד מן הסיפורים שכותרתם היא 'אלה תולדות' בא לאחר רשימה גינאולוגית מקדימה והוא מהווה לה אנטייתזה.

במרכזם של סיפורים אלו מתוארים מאבקים של האישים הנבחרים בספר בראשית (נח, יצחק, יעקב) על הקמת הזרע וניצחונם במאבק זה:

12. הרב אלחנן סמט

יעקב נבחר על פני עשו. 'תולדות עשו' נכתבו בתורה בשני שלבי חיים שלו, וכנגדם נכתבו שני השלבים המקבילים של 'תולדות יעקב'. בעת שהיה יעקב גולה מבית אביו ועוסק במאמצים מרובים בהקמת משפחה מסועפת בגלות חרן, ישב עשו בנוחות בארץ כנען בסמוך לאביו והקים את משפחתו שלו. סיכום 'תולדותיהם' (- בנייהם) של שני האחים ניתן בסמיכות: בסוף פרק ל"ה (פסוקים כג-כו) נמנים שנים עשר בניו של יעקב "אשר

שנידחו מן המשפחה והועמדו בפני סכנה תמורה של אי-המשכיות.

בתיאור עבודתו של יוסף במצרים וירידתו המחודשת לבור שם, נמשכת עיקר תשומת לבו של הקורא אל גורלו האישי המר של יוסף (וגם אל אבלותו המתמשכת של אביו, העומדת ברקע הסיפור על יוסף).

אולם לא זהו העיקר בסיפור שנושאו הוא המאבק על הקמת הזרע במשפחת יעקב.

העיקר הוא במה שהקורא המודרני אינו שם לב אליו: **כעבד במצרים, מנוע יוסף מהקמת משפחה!**

ומבחינה זו צודק אבולו של יעקב על יוסף אף שיוסף חי.

עבד בעולם העתיק, אף אם היה מעמיד צאצאים משפחה שניתנה לו על ידי אדוניו, צאצאים אלו לא היו נחשבים לבניו אלא לרכושו של האדון (השווה שמות כ"א, ד).

במרכז הסיפור על יוסף כעבד במצרים (בפרק ל"ט), ביצר המרכזי שלו, מתואר כישלונו של הפיתוי האלים והגס שניסתה אשת פוטיפר לפתות את יוסף. פיתוי שאישה מפתה גבר, אך מצליחה בכך, נמצא גם ביצר המרכזי של סיפור יהודה ותמר.

מה בין שני מעשי הפיתוי הללו?

תמר פיתתה את יהודה לבוא אליה כדי להקים זרע במשפחתו, ועל כן מוצדק המעשה שעשתה, וגם על יהודה אין ביקורת, משום תוצאותיו החיוביות של המעשה שעשה.

הפיתוי שפיתתה אשת פוטיפר את יוסף, לעומת זאת, מהווה המחשה טרגית של מצבו של יוסף כמי שאינו יכול להקים זרע, שהרי לא לשם הקמת זרע פנתה אליו אשת פוטיפר.

ניצול מעמדו כעבד על ידי גבירתו הוא שעומד ביסוד המעשה הזה, שהוא ההפך הגמור מהקמת משפחה והולדת ילדים. שבו הוא ליוסף שלא נתפתה לה, והאמין שיבוא יום שבו יוכל להעמיד זרע כשר.

עם כניסתו של יוסף לבית הסוהר לתקופת זמן בלתי-מוגבלת נראה שנסתם הגולל על הסיכוי להקים זרע בענף זה של משפחת יעקב.

אולם השגחת ה' הנסתרת גלגלה את האירועים כך שיוסף מוצא מן הבור והופך למשנה למלך מצרים.

תשומת לבו של הקורא, המתרשמת מן הציפוי החיצוני של האירוע, מופנית עתה אל בגדי השש ואל רביד הזהב, אל מרכבת המשנה ואל העצמה המדינית והכלכלית המרוכזת ביד יוסף. אך לא בזה עניינו של הסיפור.

השיא בעלייתו של יוסף לגדולה מתחיל דווקא בפסוק הנחבא אל הכלים:

17. בראשית מ"א מה

וַיִּתֵּן לוֹ אֶת אֶסְנַת בַּת פּוּטִי פְרַע כַּהֵן אֵן לְאִשָּׁה.

ובכן, זכה יוסף לשאת אישה חוקית ולהציב יסוד להקמת משפחה.

שיאו הממשי של הסיפור מצוי לקראת סיומו:

ממושכת בארץ כנען. עשו מבין את משמעות ניצחונו זה של יעקב, והוא מפנה מרצונו את הארץ היעודה ופונה לו להר שעיר להקים בו את היסוד לעם ולממלכה.

ואז "ביקש יעקב לישב בשלוה - קפץ עליו רוגזו של יוסף" - שנים מעטות ישב יעקב בחברון בשלוה יחסית, עד להתבגרותם של בניו, ואז קפץ עליו המאבק הגדול הבא על הקמת זרע - המאבק על הקמת הדור השלישי, אשר ישמש בסיס לעם. תהליך פנימי של התפוררות וסכנה חיצונית של רעב מאיימים עתה על המשפחה, וסיפור יוסף ואחיו אינו אלא סיפור המאבק והניצחון בהעמדת 'תולדות יעקב' בשלב השני של חייו.

זהו אפוא נושא הסיפור על יוסף ואחיו, כפי שמלמדת כותרתו של סיפור זה וכפי שפירשה רשב"ם.

סיפור יהודה ותמר וסיפור יוסף במצרים כסיפור 'תולדות יעקב'

על פי רעיון זה מסביר הרב אלחנן סמט שלא כבסיפורי התולדה האחרים שבספר בראשית (תולדות נח ותולדות יצחק), בסיפורנו האיום על המשכיות אינו רק אובייקטיבי:

אין זה מבול, אין זו עקרות של אישה וגם לא סכנה הבאה מקרוב משפחה מאיים.

האיום העיקרי על המשכיות בסיפור יוסף ואחיו בא מבפנים.

המבנה הפנימי הבסיסי של המשפחה, בתוספת שגיאות בניהולה וחטאים שונים של בניה ביחסם זה לזה, הם שהביאו לשבר הגדול המתואר בסוף פרק ל"ז - בסוף החטיבה הראשונה של הסיפור.

מפני אופיו זה של האיום על המשכיות בסיפורנו, הגדרת נושא הסיפור המוצעת כאן יכולה להשתלב בהגדרה שהוצעה לו בראש עיוננו, כסיפור על חטאים ועונשם.

כתוצאה מאותו שבר שנגרם במשפחה בשל התנהגותם של מרכיביה, נפרדו ממנה שני ענפים עיקריים:

15. פרידת שני ענפים עיקריים ממשפחת יעקב

בראשית ל"ח א: וַיְהִי בַעַת הַהוּא וַיֵּיךְ יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו...

בראשית ל"ט א: -וַיֹּסֵף הַיֹּנֵד מִצְרָיִם וַיִּקְנֵהוּ פוּטִיפֶר סָרִיס פְּרַעָה ...

מסתבר שיש קשר בין שתי 'ירידות' אלו:

ירידת יהודה מאת אחיו באה כתוצאה מהורדת יוסף מצריימה, מאבלותו של יעקב על יוסף ומן המריבות שבין האחים, כמו שאומר רש"י:

16. רש"י

"ויהי בעת ההיא - למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אלו אמרת להשיבו היינו שומעים לך".

מעתה מתרכז הסיפור בשני הענפים הללו שנידחו מבית יעקב, תחילה בענף יהודה וביתולדותיו (במשמעות שרשב"ם פירש מונח זה) במשך כעשרים שנה שבהן יהודה נפרד ממשפחתו, ואחרי כן בענף יוסף ובתולדותיו במשך אותן עשרים שנה עצמן, שבהן נפרד אף יוסף ממשפחתו.

ההתרכזות דווקא בשני ענפים אלה של משפחת יעקב נובעת לא רק מחשיבותם של יהודה ושל יוסף, הן בהווה של המשפחה והן בעתידו של עם ישראל, אלא בעיקר מכך ששני ענפים אלה הם

על הולדתם של "שני בנים" ניטשו המאבקים הקודמים, ואף עתה המאבק הוא על הישרדותה של המשפחה כולה - תולדותיו של יעקב.

בבראשית רבה (צ"א, ט) שם רבי בפיו של יעקב את התגובה הבאה:

22. בראשית רבה (צ"א, ט)

הרי זה בכור שוטה: בניך, לא בניי הם?

ועל כן לא קיבל יעקב את דבריו של ראובן (רש"י).

אולם בעת שגבר הרעב, הכריעו דבריו של יהודה, שתוכנס הפוך מזה של דברי ראובן:

23. בראשית מ"ג ח'

שְׁלַחָה הַנְּעָר אֶתִּי וְנִקְוָהָ וְנִלְכָה וְנִחְיָה וְלֹא נָמוּת גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אַתָּה גַּם טַפְנוּ.

בעלילת הגביע מגיע איום ההכרתה (הדמיוני) לשיאו, אך לאחריה מתוודע יוסף לאחיו, ואף ענף נידח זה שב אל המשפחה על זרעו שנולד לו במצרים.

בעת שיוסף מתוודע לאחיו הוא מביע בבירור את תפיסת האירועים שעברו על המשפחה בהתאמה לנושא הסיפור שאנו מציעים:

24. בראשית מ"ה ה-ז'

כִּי לְמַחֵיהָ שְׁלַחְנִי אֱלֹהִים לְפָנֶיכֶם כִּי זֶה שְׁנַתִּים הִרְעַב בְּקָרְבְּ הָאָרֶץ, וְעוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין חֲרִישׁ וְקָצִיר, וַיִּשְׁלַחְנִי אֱלֹהִים לְפָנֶיכֶם לְשׁוֹם לָכֶם שְׂאֵרִית בְּאָרֶץ...

שוב הוא חוזר על כך בדברים שהוא שולח אל אביו בהזמינו אותו אליו למצרים:

25. בראשית מ"ה יא

כִּי עוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים רָעַב, פֶּן תִּנְרַשׁ אֶתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל אֲשֶׁר לָךְ וְשׁוֹב חוֹזֵר יוֹסֵף עַל תְּפִיסָה זו שָׁנִים רַבּוֹת לְאַחַר מִכֵּן בְּדַבְרֵי אֶל אַחִיו (נ', כ).

כלומר, בתפיסת יוסף, המשקפת כנראה גם את זו של אחיו (ואולי אף את זו של יעקב) סיפורנו הוא סיפור הצלה והישרדות של משפחת יעקב.

רשימת שבעים הנפש שירדו למצרים בראשותו של יעקב (הכוללת אף את יוסף ושני בניו), מורכבת ברובה מבני בניו של יעקב, והיא מהווה שירת ניצחון במאבק על העמדת תולדותיו של יעקב בדור השלישי ועל הישרדות משפחתו.

בשבתו בארץ כנען הקים יעקב את הבסיס הממשי לעם שייווצר על אדמת מצרים.

ומסביר הרב אלחנן סמט שבכך מתקשר נושא סיפורנו כפי שהגדרנוהו עתה עם נושאו כפי שהוגדר לעיל, כסיפור ראשיתה של הגלות.

נודעת חשיבות יתרה לעובדה שיעקב העמיד 'תולדות' - בני בנים רבים - בארץ כנען, ושירד למצרים לא 'במקלו' בלבד אלא בראש שבט בן שבעים נפש:

הבסיס להתפתחות עם ישראל במצרים נוצר על אדמת ארצם היעודה, ולארץ מוצאם זו תהיה מגמת פניהם לשוב.

18. בראשית מ"א נ"ב

וּלְיוֹסֵף יָלַד שְׁנֵי בָנִים בְּטָרְם תְּבוּא שְׁנַת הָרָעַב אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ אֶסְנַת בַּת פּוּטִי פְרַעֲהוֹן אִוֵּן.

וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה... וְאֶת שֵׁם הַשֵּׁנִי קְרָא אֶפְרַיִם כִּי הִפְרִי אֱלֹהִים בְּאָרֶץ עֵנִי.

סיום זה של חטיבת הסיפורים אודות יוסף מקביל הן מבחינת זמן התרחשותו והן מבחינת משמעותו לסיום הסיפור על יהודה ותמר.

בסיומן של אותן עשרים שנה שבהן 'ירדו' יהודה ויוסף ממשפחתם ושבמהלכן נוצר איום ממשי על המשכיות זרעם של השניים הללו, הוקם להם זרע ונולדו לכל אחד מהם שני בנים - ביטוי לפרייה ורבייה, (ואולי מורים על כך גם שמותיהם של אפרים ושל פרץ).

פרץ וזרח ומנשה ואפרים היו בני גיל דומה, והם הם הנושאים את בשורת הניצחון במאבק על הקמת תולדות בבית יעקב.

מה שנותר עתה הוא ששני הענפים הנידחים הללו ישובו, על זרעם שנולד להם, אל המשפחה השלמה, שאף היא המשיכה לגדול ולהעמיד זרע, אולם ללא אותם מאבקים וקשיים שאפיינו את ענף יהודה ואת ענף יוסף.

שיבה זו תתרחש בחטיבת הסיפורים הבאה של הסיפור הגדול. בראשיתה של החטיבה (מ"ב, ג-ד) אנו מוצאים את יהודה פועל עם אחיו להצלת המשפחה מרעב, ובסיומה מתוודע יוסף אל אחיו.

סיפור הירידות למצרים בעת הרעב כהמשך 'תולדות יעקב'

וממשיך הרב אלחנן סמט ומסביר שהרעב שבא על כל הארץ זמן קצר אחר העמדת התולדות על ידי יהודה ועל ידי יוסף, העמיד את משפחת יעקב כולה בפני איום חדש של הכרתת הקיום, איום שבגללו החלה המשפחה בתהליך של איחוד מחדש.

נראה שאיום זה הוא שהביא את יהודה ואת זרעו לשוב אל המשפחה.

יעקב פונה אל בניו ומבקש:

19. בראשית מ"ב, ב'

"הֲיֵהָ שְׁמַעְתִּי כִּי יֵשׁ שָׁבֵר בְּמִצְרַיִם. רְדוּ שָׁמָּה וְשָׁבְרוּ לָנוּ מִשֵּׁם וְנִחְיָה וְלֹא נָמוּת."

המפגש עם השליט המצרי האכזר - עם יוסף המתנכר לאחיו - מביא על המשפחה איום נוסף, אמנם דמיוני, של הכרתת ענפים ממשפחת יעקב.

בשלב מסויים אומר יעקב לבניו:

20. בראשית מ"ב, לו

"אֲתִי שְׁכַלְתֶּם: יוֹסֵף אֵינְנוּ וְשָׁמְעוּן אֵינְנוּ וְאֶת בְּנֵינוּ תִקְחוּ. עֲלֵי הִיוּ כְלָנָה!"

ראובן המציע בהמשך:

21. בראשית מ"ב, לו

"אֶת שְׁנֵי בְנֵי תָמִית אִם לֹא אֲבִיאָנוּ אֲלֵיךְ"

מגלה בדבריו אי-הבנה גמורה למהותו של המאבק כולו.